

УДК 334:338.1

Д. А. Тарасов,
аспірант, Полтавська державна аграрна академія, м. Полтава

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА КООПЕРАЦІЇ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРОВИРОБНИКІВ

D. Tarasov,
postgraduate, Poltava State Agrarian Academy, Poltava

ECONOMIC NATURE OF THE COOPERATIVES IN AGRICULTURAL COMMODITY

У статті розглядається економіко-теоретичне підґрунтя створення кооперативного руху серед сільськогосподарських товаровиробників як системоутворюючий фактор відродження аграрної сфери. На основі синергетичного ефекту кооперації та розширення її сфери впливу на сільськогосподарських товаровиробників, забезпечується реалізація їх економічних інтересів з досягненням взаємовигідної мети за рахунок справедливого розподілу отриманого доходу. Виникнення та розвиток кооперативних формувань у сільському господарстві зумовлено звичною і зрозумілою для товаровиробника формою організації виробництва, яка надає її учасникам робочі місця, забезпечуючи матеріальну зацікавленість у колективній співпраці. Це повинно відбуватися в єдності нормативно-законодавчого, фінансово-кредитного та соціально-економічного державного механізму щодо підтримки сільськогосподарської кооперації як важливого елементу ринкових перетворень у аграрному секторі економіки.

This paper deals with the economic and theoretical background creating cooperative movement among agricultural producers as a factor revival of agrarian sector. Based on the synergistic effect of cooperation and expand its sphere of influence on agricultural producers provided the implementation of their economic interests with the achievement of mutual goals through an equitable distribution of the revenue. The emergence and development of cooperative groups in agriculture due to the familiar and understandable to the commodity form of production organization that provides its members jobs, providing a material interest in the collective cooperation. This should be in the unity of regulation, finance and credit, social and economic state mechanism to support agricultural cooperation as an important element of market reforms in the agricultural sector.

Ключові слова: кооперація, сільське господарство, аграрне виробництво, економічні відносини.
Key words: cooperation, agriculture, agricultural production, economic relations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Докорінні аграрні перетворення, що супроводжують ринкову трансформацію аграрного сектора національної економіки, спрямовані на підвищення його результативності, ефективності та конкурентоспроможності. В цьому контексті стратегічно важливим завданням є формування ринково орієнтованої організаційної структури сільського господарства, що стало можливим в умовах становлення інституту приватної власності, плюралізму організаційно-правових форм підприємств, розвитку аграрного підприємництва.

За таких умов організаційно-правовою формою підприємства, що, з одного боку, зберігає переваги великомасштабного виробництва, а з іншого, є адекватною завданням ринкової трансформації, виступають сільськогосподарські кооперативи. Це визначає їх безперечне право на існування і доцільність поширення в сільському господарстві в умовах перехідної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у розвиток теоретичних засад проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації внесли класики та сучасники кооперативної думки: М. Туган-Барановський, О. Чаянов, В. Зіновчук, М. Малік, В. Месель-Веселяк, О. Могильний, Г. Черевко та ін. Проте далеко не всі теоретичні та прикладні проблеми розвитку сільськогосподарської кооперації достатньо мірою вивчені. Це насамперед стосується обґрунтування внутрішньогосподарських економічних відносин, мотиваційного механізму та пріоритетів соціального розвитку кооперативів тощо.

ЦІЛЬ СТАТТІ

Здійснити теоретичний підхід щодо узагальнення економічної природи кооперативних форм взаємодії сільськогосподарських товаровиробників та визначити вплив кооперації на ефективність сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Економічні інтереси є об'єктивно спонукальними мотивами економічної діяльності людей і наявністю відносин, зумовлених, насамперед, розвитком їх матеріальних потреб. Тому рівень реалізації економічних інтересів і вияв діапазону відносин в значній мірі залежить від організаційної форми виробництва.

Розвиваючи господарську діяльність, виробник приділяє багато уваги технології та її удосконаленню, підвищенню якості продукції, вдосконаленню організації виробництва й праці. Ці турботи обмежують його діяльність в інших споріднених сферах ринку. Ситуація особливо ускладнюється, якщо розміри виробництва не дають змоги утримувати власні служби з організації збуту продукції, матеріально-технічного забезпечення, переробки і інші. У такому випадку поєднання виробничої та ринкової діяльності можливе за умови використання послуг партнерів, котрі можуть виконати ті чи інші ринкові функції, де товаровиробник є засновником обслуговуючих структур. Таке об'єднання товаровиробників у певні структури забезпечує не лише отримання відповідного зиску, а й робить їх рівноправними учасниками ринкових відносин.

Кінцевою ж метою для сільськогосподарських товаровиробників має стати організація виробництва на таких засадах, в основу яких слід покласти, насамперед, захист їх інтересів [1, с. 26].

Рух продуктів від виробника до споживача в безпосередній формі або через посередника визначається передусім, виробничими зв'язками, їх станом і потребою на макроекономічному рівні. Підприємство як колективний виробник, вступаючи у виробничі зв'язки з одними підприємствами, може кооперуватися з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання виготовленої продукції. З іншими — може мати зв'язки з приводу кооперації праці у виконанні окремої операції чи виробничого процесу з виробництва кінцевої продукції, готової до споживання. Тут також виявляються відносини розподілу, обміну й споживання. Це все і є економічними відносинами, які охоплюють організаційно-економічні й техніко-економічні зв'язки, завдяки яким здійснюються розподіл, обмін і споживання на такому рівні.

Відносини виробництва, розподілу, обміну та споживання — це замкнута система, що, по суті, відображає дію різних учасників за єдиним принципом співробітництва і на основі кооперації праці, внаслідок яких відбувається кругообіг продукту в суспільстві, забезпечується без-

перервний розвиток суспільного виробництва. Відносини виробництва, розподілу, обміну та споживання визначаються рівнем розвитку економічних відносин, котрі обумовлюють співпрацю партнерів, тобто їх кооперацію, яка значною мірою залежить від існуючих політичних, правових й ідеологічних умов [2, с. 147].

Аграрне виробництво, як і виробництво взагалі, складається з великої кількості підприємств, організацій і установ, об'єднаних в одну складну економічну систему. Між ними виникають виробничі зв'язки, що об'єднують виробників за інтересами. Ці зв'язки надзвичайно різноманітні й можуть бути пов'язані з організацією і технологією виробництва, обміном і споживанням продукції, наданням послуг і консультацій та ін.

У процесі виробництва й реалізації продукції аграрні формування входять у зовнішні та внутрішні контакти з фізичними й юридичними особами, що розвиваються у формі економічних відносин.

Економічні відносини — всі зв'язки і контакти між юридичними та фізичними особами, які здійснюються в процесі виробництва, реалізації, розподілу і споживання продукції й опосередковуються через відповідні економічні взаєморозрахунки між згаданими суб'єктами безпосередньо або через посередників на основі вартісного виміру обсягів здійснюваних взаємних заходів [3, с. 126].

Економічні відносини в аграрному секторі можуть виникати між партнерами у випадку:

- закупівлі сільськогосподарської техніки та знарядь, мінеральних добрив, насіння й інших засобів виробництва;
- переробки та збуту продукції, що виробляють на продаж як товар;
- організації ремонту і прокату техніки;
- організації розсадників, племінних, дослідних і показових полів, ферм і цілих господарств;
- отримання дешевого кредиту на виробничі цілі;
- забезпечення консультативно-дорадницько-інформаційних послуг;
- наукового забезпечення та супроводу.

Удосконалення і реалізація цих взаємовідносин є міцною основою для розвитку кооперації саме в агропромисловому комплексі.

Веконічній літературі простежуються різні концептуальні підходи до розуміння "кооперації". Виділимо дві течії поглядів учених [2, с. 28]:

- кооперацію розглядають як організаційну структуру, тобто добровільні об'єднання людей для спільної господарської діяльності,

або одну з форм організації праці, за якої чимало осіб спільно беруть участь в одному й тому самому процесі праці;

— кооперація розглядається як процес об'єднання зусиль і ресурсів, ототожнюється з існуванням сукупності аналогічних кооперативів.

Виробничі відносини, які формуються на принципах співробітництва у виготовленні продукту готового до споживання, або послуги для задоволення життєво важливих потреб. І не обов'язково, щоб партнерами стали кооперативи. Це можуть бути підприємства будь-якого типу й інші господарські структури.

Концептуальний підхід до кооперації повинен ґрунтуватись на розумінні її як явища, для розвитку якого, як і для розвитку будь-якого явища (хімічного, біологічного, фізичного, економічного, природного і т.п.), потрібні відповідні умови. Вплив цих умов на рівень розвитку кооперативних відносин проявляється в дії конкретних чинників, що можуть бути систематизовані в такі групи:

— стабілізуючі: наявність і рівень розвитку інфраструктури; ступінь рівності можливостей для розвитку різних організаційних форм; громадська думка щодо розвитку кооперації; ставлення держави до цього явища; однакові можливості в конкуренції з державними підприємствами;

— збуджувальні: законодавчо-правова база розвитку кооперації; стабільність економіки країни; система оподаткування й податкові пільги; фінансово-кредитне обслуговування; наявність правових гарантій і захист власності; стабільність економіки країни; доступність щодо виду діяльності;

— організаційно-базові: мотивація; база та процедура створення кооперативів; спосіб залучення стартового капіталу; консультативна, інформаційна й науково-методична підтримка розвитку кооперації.

Чинники виробництва — забезпеченість засобами, матеріалами та ресурсами, потреба і попит продукції, кількість і якість продукції, терміни реалізації, умови виробництва й реалізації продукції [3, с. 49].

Отже, кооперація — це економічне явище, що виявляється в економічних взаємовідносинах між партнерами в сенсі їх співпраці з тим, щоб досягти спільної мети за менших питомих затрат ресурсів на основі взаємної вигоди для всіх учасників і задоволення інтересів кожного.

Головною метою кооперації є допомога сільськогосподарським товаровиробникам у розвитку їх економіки та підвищення ефективності.

Основний чинник — існування законів, тобто правової бази, котрими держава регулює діяльність і відносини з кооперативами. Правову базу розвитку кооперації варто розуміти як сукупність законів, нормативних та інструктивних документів, що визначають порядок створення кооперативів, їх правові й організаційні форми, порядок організації виробництва, взаємовідносин у забезпеченні ресурсами, збуті продукції, системи оподаткування, відносин між державою та кооперативами, кооперативів між собою, закріплення правових гарантій проти відчуження власності.

Основна ідея сільськогосподарської кооперації є простою й обумовлюється трьома своїми чинниками:

— об'єктивно існують переваги крупного виробництва над дрібним;

— організаційні, економічно-ресурсні й інші межі кожного підприємства (окремого виробника) не дають змоги повного розвитку процесів концентрації й спеціалізації у них з метою нарощування масштабів конкретної галузі;

— кооперація дає можливості для розвитку процесів концентрації та спеціалізації господарства на виробництві конкретного виду продукції, поза згаданими межами, внаслідок об'єднання їх зусиль у формі взаємовигідної співпраці з метою одержання максимального ефекту на використуванні ресурси кожного з учасників кооперації.

Крім цього, існує ще й так званий техніко-економічний аспект, який ґрунтується на теорії диференціальних оптимумів. Суть його полягає в тому, що в сільськогосподарському виробництві різні механічні, біологічні, економічні процеси й операції мають свої оптимальні режими та розміри. Проте оптимальний розмір сільськогосподарського виробничого підприємства не повинен відповідати оптимальному розміру підприємства, що переробляє сільськогосподарську сировину, оптимум якого залежить від різних чинників, у тому числі й від ступеня транспортабельності різних видів сировини.

Суперечка про переваги великого чи дрібного виробництва, в принципі, безпредметна. Безперечно, існує низка переваг великого підприємства над дрібним. Однак і малий бізнес у певних випадках має переваги над крупно товарним виробництвом. Оптимум у цьому випадку доцільно відшукувати там, де має місце мінімальний рівень собівартості одиниці продукції, тобто, де на одиницю витрат одержують максимум продукції. Питання диференційованих оптимумів — це питання, по-перше, оптимальних розмірів тих чи інших конкретних

підприємств; по-друге, питання про оптимум різних галузей сільського господарства; по-третє, питання оптимальності масштабів кооперативних взаємовідносин. Окремі технічні або економічні процеси можуть бути виділені з конкретних господарств для об'єднання їх з аналогічними процесами в інших.

Свого часу О. Чаянов об'єднав ці процеси в чотири групи [4, с. 349]:

1. Механічні процеси, пов'язані із земельними просторами (обробіток ґрунту, сівба, перевезення, збирання врожаю тощо).

2. Біологічні процеси рослинництва і тваринництва (ріст рослин, лактація корів, приріст живої маси тварин).

3. Механічні процеси первинної переробки сировини.

4. Господарські операції у зв'язках із зовнішнім світом (купівля та продаж, фінансово-кредитні відносини і податки).

Така класифікація універсальна, оскільки охоплює всі функціональні можливості сільського господарства, як існуючі, так і ті, що можуть виникнути в майбутньому.

Для розвитку кооперації, необхідні сприятливі умови [5, с. 79], це:

— визнання державою демократичного характеру виробництва, коли можливий вільний вибір і здійснення будь-якого виду економічної діяльності;

— існування правового статусу захисту кооперативів і скасування будь-якого державного втручання в їх господарську діяльність;

— визнання та функціонування різних форм власності, в тому числі й приватної;

— наявність гнучкого економічного механізму та пільгової податкової підтримки;

— підтримка державою ідеології стосовно конкретних форм кооперації і широка популяризація її переваг;

— цільова кредитна допомога держави у становленні кооперативів, розумне поєднання соціально-економічних інтересів держави й учасників кооперації.

ВИСНОВКИ

В умовах ринкової економіки сільськогосподарська кооперація є складним соціально-економічним механізмом, діяльність якого охоплює не тільки одержання сільськогосподарської продукції, але і її збереження, переробку, реалізацію, а також матеріально-технічне забезпечення, кредитне й сервісне обслуговування. У розвинутих країнах відбулося своєрідне об'єднання сільськогосподарських товаровиробників. Вони включені у суспільне виробництво. Але цей про-

цес відбувався "знизу", поступово й добровільно. Власник добровільно поступився на користь асоціації певними виробничими і комерційними функціями, що дозволило йому зосередитися, насамперед, на виробничих операціях. Проте він залишився власником засобів і результатів праці, господарем виробництва. Саме завдяки цьому не відбулося "розселення" в аграрному секторі. Збереглися приватновласницька психологія, сприятлива для розвитку аграрного виробництва та підвищення його ефективності. На цьому в країнах ринкової економіки ґрунтується на політиці агробізнесу, її головна мета — не позбавити дрібного товаровиробника ініціативи й господарської самостійності.

Література:

1. Іванух Р.А. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах переходу до ринкової економіки / Р.А. Іванух, О.О. Жовтанецька // Економіка АПК. — 2001. — № 12. — С. 25—31.

2. Алтухов И.А. Новый аграрный строй России: [монография]. / И.А. Алтухов, А.Е. Шалин. — Нижний Новгород. — ГИПП: Нижполиграф, 1996. — 281 с.

3. Туган-Барановський М. Політична економія. / М. Туган-Барановський. — М.: Политиздат, 1984. — 263 с.

4. Чаянов А.В. Оптимальные размеры земледельческих хозяйств: Избранные труды / А.В. Чаянов. — М.: Колос, 1988. — 623 с.

5. Черевко Г. Система агробізнесу в США. Кооперація в системі агробізнесу / Г. Черевко, Ф. Горбонос // Економіка України. — 1996. — № 7. — С. 74—82.

References:

1. Ivanukh, R.A. and Zhovtanets'ka, O.O. (2001), "The development of agricultural cooperatives in the transition to a market economy", *Ekonomika APK*, vol. 12, pp. 25—31.

2. Altukhov, Y.A. and Shalyn, A.E. (1996), *Novyj ahrarnyj stroj Rossyyu: [New agrarian system in Russia]*, NYPP Nyzhpolyhraf, Nyzhnyj Novhorod, Russia.

3. Tugan-Baranov's'kyj, M. (1984), *Politychna ekonomiiia [Political Economy]*, Polytyzdat, Moscow, USSR.

4. Chaianov, A.V. (1988), *Optymal'nye razmery zemledel'cheskykh khoziajstv: Yzbrannye trudy [Optimal dimensions of agriculture farms]*, Kolos, Moscow, USSR.

5. Cherevko, H. and Horbonos, F. (1996), "U.S. agribusiness system. Cooperation in the agribusiness system", *Ekonomyka Ukrainy*, vol. 7, pp. 74—82. *Стаття надійшла до редакції 24.06.2014 р.*